

the pre-Aryan period, Kyivan Rus' and Cossack times, 20th century, highlighting such iconic figures of our past as Knyahynia Olga, Sultan's wife Roksolana, etc. Heroic efforts in the fight for the freedom of women abroad – Bulgaria, Ethiopia, France, Japan, and India – are highlighted through the prism of informative articles.

The Women's Congress in June 1934 in Stanislav (now Ivano-Frankivsk), dedicated to the 50th anniversary of the founding of the «Ruthenian Women's Society», showed close cooperation of the women from Galicia, Bukovyna, Transcarpathia, Volyn and emigration. The Action underlined the ideological differences in the women's movement: the discussion was mainly between the magazines «Katolytska Aktsia» and «Zhinka». Publications about the genesis, tasks and perspectives of the women's movement development were published within thematic pages and out of the rubric.

Keywords: woman's issue, Catholic Action, Galician interwar press.

Надія Кулеша

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
Львівська національна наукова бібліотека України
імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
Nadija_Kulesha@ukr.net

УДК 070(=161.2)(430-25)"1921/1922":[016:070(=161.2)]

БІБЛІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ В ЧАСОПИСІ «УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» (БЕРЛІН, 1921–1922 рр.)

DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-9>

Проведено якісний та кількісний контент-аналіз часопису «Українське Слово» (Берлін, 1921–1922) при дослідженні питань бібліографії української преси. Виокремлено інформацію про тогочасні пресові видання. З'ясовано моделі подання матеріалів про пресу на основі структурних особливостей контенту часопису. Проаналізовано і охарактеризовано інформацію про згадану пресу у досліджуваному текстовому контенті. Систематизовано матеріали про пресодруки за цільовим, читацьким призначенням, мовною, національною, партійною чи груповою приналежністю. Виявлено не відому раніше

інформацію про нереалізовані пресові проекти. Здійснено статистичний підсумок поданої в «Українському Слові» інформації про пресові видання в різних аспектах: кількісна оцінка занотованих у часописі пресодруків; тривалість їхнього виходу; чисельна характеристика зафіксованих у досліджуваному текстовому масиві часописів, що стартували у розглядуваний період. Виокремлено і проаналізовано матеріали про згадувану чужоземну пресу. Акцентовано необхідність бібліографування пресових видань та важливість фіксування інформації про них для дослідження історії преси.

Ключові слова: «Українське Слово» (Берлін, 1921–1922), преса, контент-аналіз, бібліографія, систематизація, статистика.

Постановка проблеми. Тема бібліографування пресових видань є однією з найбільш скомплікованих для дослідників історії української преси і водночас надзвичайно затребувана. Адже фіксування інформації про виникнення та функціонування пресових видань, відомості про редакційні колективи, кількісні характеристики, вихідні дані тощо є необхідним підґрунтям для написання історії окремого пресодруку і преси загалом. Зважаючи на те, що велика частина українських пресових видань та архівних документів була знищена цілком або частково в період радянської влади в Україні, перед дослідниками української преси стоїть складне завдання віднайдення хоч якоїсь інформації про часописи, які перестали бути фізично наявними. Зібрана буквально по елементарних частинках інформація дозволяє поетапно відновлювати цілісність масиву української преси, який, своєю чергою, відкриває нові горизонти вивчення різноманітних аспектів про Україну і навколишній світ у ретроспективі для дослідників різних наукових ділянок. Відомі бібліографічні покажчики корифеїв українського пресознавства, складені переважно в еміграції, часто без перегляду об'єкта вивчення *de visu*, не містять вичерпної інформації про пресу, тож сучасним дослідникам преси вдається доповнювати цю галузь знання даними, почерпнутими насамперед у самих періодиках. Наявність матеріалів про періодичні видання практично у кожному числі видання дозволила проаналізувати і систематизувати інформацію про пресу в «Українському Слові» і виявити раніше не відомі дані про нереалізовані пресовидавничі проекти.

Мета дослідження – на основі структурних особливостей контенту часопису «Українське Слово» з'ясувати моделі подання матеріалів про пресу, виокремити інформацію про пресові видання (насамперед українські), по можливості з'ясувати її походження, охарактеризувати і систематизувати її за спільними ознаками, здійснити статистичний підсумок цієї інформації.

Об'єкт дослідження – сукупність текстів часопису «Українське Слово», що виходив у Берліні впродовж 1921–1922 рр.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Написання історії української преси потребує ретельного бібліографування цієї преси, яке у багатьох випадках ґрунтується і на дослідженні текстових контентів самої преси. Інколи в цих текстових масивах можна виявити поодинокі невідомі фактологічні дані про окремі пресові видання, що дозволяє у подальшому сформулювати ще одну цеглину в будівлі української преси. Як слушно зауважує Олеся Дроздовська, здійснюючи комплексний аналіз текстів певного часопису, можна «ввести у широкий науковий обіг багатий пласт відомостей до історії та бібліографії української преси» [3]. Серед публікацій останніх років, які стануть у нагоді у процесі вивчення історії української преси та її бібліографування, наведемо праці Н. Брайлян [1; 2], О. Дроздовської [4], Л. Сніцарчук [5].

Методи дослідження. Методологічна база статті ґрунтується на комплексному підході до об'єкта дослідження, який поєднує якісний і кількісний контент-аналіз, загальнонаукові методи: проблемно-тематичний, типологічно-класифікаційний, статистичний, аналізу та систематизації.

Виклад основного матеріалу. Написання історії української преси потребує ретельного бібліографування цієї преси, яке у багатьох випадках ґрунтується також на дослідженні текстових масивів самої преси.

Подання інформації про пресу в самій пресі є важливим і вагомим джерелом до її бібліографування. Подекуди завдяки їй можна отримати цінні дані, які з різних причин не були зафіксовані в інших документах чи матеріалах. Безумовно, ці дані необхідно верифікувати, оскільки не завжди є правдивими. Разом з тим доволі часто вони є єдиними і завдяки їм можна започаткувати процес пошуку і реконструкції досі не відомих або ж маловідомих пресодруків. Факт віднайдення такої інформації (зазвичай – випадковий!) стає стартом переважно тривалої роботи дослідника, який по крихтах збирає матеріали про

згаданий періодик у всеможливих (а інколи дотичних і цілком не передбачуваних) наукових і популярних царинах знання. Пропонуємо результати «перегортання» сторінок українського часопису «Українське Слово» (далі – «УС»), який виходив у однойменному видавництві, організованому гетьманською еміграцією в Берліні, впродовж 1921–1922 рр.

Питання бібліографування преси було актуалізовано в «УС» вже на початку існування часопису. Розлогу статтю цієї проблематики опублікував один із редакторів «УС» – Д. Дорошенко. Дозволимо собі дещо ширше цитування його слів, оскільки актуальність їхня, на жаль, за останнє століття не втрачена. Переглядаючи два випуски нового російського часопису в Берліні «Русская Книга», який подавав відомості про російську літературно-видавничу діяльність по всьому світу, а серед іншого – спис російських журналів, що виходили на еміграції, автор дав високу оцінку новому бібліографічному журналу, де інформація подавалася повно і солідно, з масою цікавих відомостей. Завдяки аналізу журналу було з'ясовано, що розпочата від 1919 р. видавнича діяльність антибільшовицької російської еміграції результувала майже сотнею російських газет і журналів, які виходили майже в усіх країнах Європи, Азії та на американському континенті. Порівняння з видавничою діяльністю української еміграції привело Д. Дорошенка до сумних висновків: «...соромно дуже говорити про це, маючи перед очима підрахунок того, що зроблено Росіянами. Скажу тільки, що український уряд – той, що має вже безсумнівну репутацію чисто “національного”, і той, за якого державність наша перейшла на становище еміграційне, виявив надзвичайну байдужість до справи видавництва, справи так важливої для нашої національної культури, виявив дуже велике легковаження супроти цієї справи, яка становить могутню підвалину для відродження української нації і відбудови української держави [...] І це тим більш дивно, що на чолі уряду Української Народньої Республіки раз-у-раз стояли самі письменники й журналісти українські, котрі краще ніж хто інший мусіли знати, що друкована українська книжка, єсть та могутча зброя, котрої ніхто не зможе побороти і котра сама по собі важить в ділі національної самооборони не менше як набої та кулемети» (Жученко М. [Дорошенко Д.]. Дещо про культурну роботу української еміграції. 1921. Ч. 19). Підсумовуючи порівняння видавничої діяльності двох еміграцій,

Д. Дорошенко скрушно висновковує про безвідповідальність єдиного українського бібліографічного часопису у Відні, який «досі не спромігся подавати хочаб голий реєстр українських видань за кордоном, а коли його почали запитувати земляки з Америки і навіть з Австралії, чому це так, то не знайшов ніякої іншої відповіді, як тільки звалити вину на авторів» (Там само).

Тож у часописі «Українське Слово» в Берліні, до редакції якого був запрошений професор Д. Дорошенко, відповідально поставилися до фіксації подій, пов'язаних із пресою – як українською, так і чужоземною.

Інформація про часописи в «УС» подавалася у кількох рубриках: «Бібліографія», «Література, наука й мистецтво», «Нові часописи» = «Нова часопись», «Хроніка» та під однойменною з титулом часопису назвою. Доволі вичерпні дані про часописи можна дізнатися із рекламних блоків. Якщо рубрика «Бібліографія» та іменована титулом видання стаття містили інформацію рецензійного змісту, то інші матеріали подавали відомості про видання більш лаконічно. Окрім того, інформація про пресу подавалася у розділі «Огляд преси», однак вона у цьому випадку слугувала джерелом для аналізування чи обговорення різноманітної актуальної проблематики, і тому не стане об'єктом нашого розгляду.

Матеріали про пресу, які подавалися в часописі, можна охарактеризувати таким чином:

- стисла інформація про українські та інші періодичні видання – анонсування «прем'єри» часопису чи чергового номера / числа вже відомого видання;
- розширена бібліографічна інформація про українські та іншомовні періодичні видання;
- реклама українських та іншомовних періодичних видань – популяризаторські, заохочувальні до передплати на періодики повідомлення.

Найбільше матеріалів про тогочасну українську пресу присвячено українській періодиці, видаваній в країнах Європи та Америки, що зумовлювалося доступністю примірників цієї преси для редакції «УС». Джерелом частини матеріалів були публікації в інших українських часописах, що інколи хибували неточностями.

Матеріали про пресу з'являлися під різними рубриками, подавалися як окремо про певні видання, так і групувалися за

різними ознаками. Найперше виокремимо з масиву інформації українські періодики, які почали виходити до 1921 р., тобто до початку виходу самого «УС». Матеріали про ці часописи переважно ознайомлювали з їхнім змістовим наповненням.

Серед масиву повідомлень про пресу можна виділити інформацію, дотичну до різних сторін пресодіяльності. До прикладу, можна простежити перипетії 1920–1923 рр. львівського щоденника «Діло», які частково припали на час виходу «УС». Уже в перших числах йшлося про заміщення закритого польською владою часопису «Українська Думка»¹ (1920) новим «заступником» «Діла» – «Українським Вістником» (1921) (Література, наука й мистецтво². Нові часописи. 1921. Ч. 7), а згодом – наступним «наступником» – «Громадським Вістником» (1922) (ЛНМ. 1922. Ч. 142).

Новодруки. Беручи до уваги важкі повоєнні часи, програш українцями Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. і складну суспільно-політичну ситуацію, у Східній Галичині початок 20-х рр. ХХ ст. можна вважати доволі урожайним на нові часописи. Так, «УС» вітало появу нового українського сатирично-гумористичного журналу «Будяк» (1921–1924), що 10 лютого 1921 р. вийшов у Львові. Оголошувалося, що він «виходитиме двічі у місяць при співучасті кращих літературних і мистецьких сил. До ілюстраційної частини запрошено малярів О. Куриласа, Л. Геца, і П. Ярему» (ЛНМ. 1921. Ч. 11). Повідомлялося про «заходи над зорганізуванням політично-суспільного й літературно-мистецького тижневика “Визволення” (Львів, 1921), в якому серед інших мали взяти участь наддніпрянці П. Богацький, М. Вороний, П. Зайців, О. Ковалевський, К. Поліщук та галичани М. Голубець, Л. Долинський, М. Струтинський і С. Чарнецький з Галицької України» (Там само). Планувався також вихід українського бібліографічного тримісячника під редакцією Д. Антоновича, який мав тиражуватися коштом українських видавництв у Відні (Там само). Очікувався вихід у світ в останніх днях квітня 1921 р. щоденної газети «Українська Трибуна» (Варшава, 1921–1922) під редакцією О. Саліковського (ЛНМ. 1921. Ч. 28), а про друк його чергових чисел «УС» надалі справно повідомляло.

¹ Для зручності назви пресових видань, яким було присвячено докладну інформацію в «Українському Слові», виділяємо півжирним накресленням.

² Далі – ЛНМ.

У виданні з'являлися також «окрилюючі» матеріали про нові масштабніші українські проекти. Віталосся започатковане К. Трильовським видавництво «Бібліотеки Чорногора» та ілюстрованого місячника «**Чорногора**» (1921) у Відні, повідомлялося про організацію «Волинського Видавництва», «яке має в першу чергу приступити до видання у Варшаві або у Львові волинського органу» (Література, наука й мистецтво. 1921. Ч. 28).

Одним із новозаснованих пресодруків згадувалося перше число популярного тижневика «**Батьківщина**» (Львів, 1921) (ЛНМ. 1921. Ч. 16). Невдовзі список новодруків поповнився органом Комуністичної партії Східної Галичини «**Наша Правда**» (Відень, 1921–1935) та часописом «**Господарсько-Кооперативний Кооператив**»³ (Львів, 1921–1939), який «зачало видавати красне Товариство “Сільський Господар”» (ЛНМ. 1921. Ч. 34). Із посиланням на «Kurier Lwowski» інформувалося про новий російський орган «Волынское Слово» з українським додатком (Там само). Далі перелік поповнився першим числом «неперіодичного вісника Українського Книжкового руху п. з. “**Книжка**”⁴, яке видає рухливе Видавництво “Бистриця”» (ЛНМ. 1921. Ч. 37). Анонсувався місячник «**Світло**» (Львів, 1921–1922), який з 1 червня обіцяло видавати товариство учителів вищих шкіл у Львові «Учительська Громада» (ЛНМ. 1921. Ч. 38).

Окремо «УС» виділяло повідомлення про очікуваний вихід анонсованих видань або ж про вихід першого числа попередньо анонсованого пресодруку. Зазвичай ці повідомлення містилися під рубрикою «Нові часописі» = «Нова часопись». Таким чином було анонсовано дев'ять новодруків. Серед них – «**Робітнича Газета**» (Перемишль, 1921), «що має “ширити класову свідомість серед працюючих мас”, бути “органом мійського та селянського пролетаріату, боронити і заступати лише їх інтереси”», перше число якої вийшло 24 липня 1921 р. (ЛНМ. Нова українська часопись. 1921. Ч. 55). Повідомлялося про вихід першого числа неперіодичного видання соціалістичної української молоді «Наш Стяг» (Відень, 1921–1922) (Хроніка. 1921. Ч. 58). Вітався вихід у світ першого числа «**Музичного Вісника**» (Станиславів, 1921), який ставив своїм завданням «освітлення головніших подій музичного життя, особливо українського. Вона [часопись. – Н. К.] має виходити неперіодично і містити статті з обсягу музичного

³ Це помилка. Насправді йшлося про «Господарсько-Кооперативний Часопис».

⁴ Часопис «Книжка» (Станиславів, 1921–1923).

мистецтва, подавати звідомлення з українських концертів, музичну бібліографію, хронічку музичного життя...» (ЛНМ. 1921. Ч. 62). Перелік новодруків поповнився першим числом журналу **«Релігійно-Науковий Вістник»** (1921–1923), що його видавало Братство св. Покрови 4-ї і 6-ї стрілецьких дивізій в Александрівському таборі (Польща) (Новий український журнал. 1921. Ч. 78). Анонсувався **«Економічний Збірник»** (Тарнув, 1921), до складання якого приступило Видавництво «Союз Української Державности», повідомлялося про друк першого випуску науково-військового збірника **«До зброї!»** (Львів-Тарнув, 1921) (ЛНМ. 1921. Ч. 80). 8 листопада 1921 р. в «УС» нотувався вихід двох періодичних видань: нової москвофільської газети «Русь» (1921–1923) у Пряшеві (На Підкарпатській Україні. 1921. Ч. 49) і тижневика, органу Вільного козацтва «Соборна Україна» (1921–1922) у Відні (Хроніка. 1921. Ч. 83).

Ширше було анонсовано неперіодичний бібліографічний журнал **«Книга»** (Відень, 1921), що мав виходити не менше чотирьох разів на рік під загальною редакцією Д. Антоновича. У цьому виданні Об'єднання українських видавців планувало містити «статті про друкарську справу, постановку видавництва, книгарську справу, технічні сторони друкарського діла, практичні роз'яснення про видатні літературні явища, в українським письменстві, рецензії, огляд культурного й літературного життя на Україні, так і за кордоном, літературні новини, хронічку й літописі української книжкової продукції» (Бібліографічний відділ. 1921. Ч. 84). Анонсоване на 1 листопада, перше число цього видання з'явилося на світ лише в грудні.

Більшу увагу було приділено літературному журналу **«Митуса»** (Львів, 1922), присвяченому справам новітнього мистецтва (Літературний журнал «Митуса» у Львові. 1922. Ч. 109), який анонсувався двічі. «УС» наголошувало: «До співучасти будуть запрошені визначніші українські творці та теоретики нових напрямків у мистецтві» (Новий літературно-мистецький журнал у Львові. 1922. Ч. 114).

У 1922 р. «УС» встигло занотувати вихід лише шести нових часописів: тижневика **«Ukrainische Wirtschaftszeitung»** (Берлін, 1922), «який є присвячений інтересам німецько-українських господарчих питань» (ЛНМ. 1922. Ч. 141), і щоденної львівської газети **«Громадський Вістник»**⁵ (1922): «Перші два числа,

⁵ «Громадський Вістник» став наступником «Українського Вістника», який

які дійшли до нас, зложені дуже змістовно і подають багато інформацій з українського й чужого життя» (ЛНМ. 1922. Ч. 142), а також ще чотирьох, уже згадуваних в інших контекстах, – «Митуса», «На Руїнах», «Свобода» та «Щипавка».

«Тривала» преса. Водночас було повідомлено про відновлення виходу після дворічної перерви часопису **«Вѣстникъ “Народного Дома”»** (1882–1914, 1918–1919, 1921, 1924) під редакцією Ю. Яворського у Львові. Докладна рецензія Д. Дорошенка на цей часопис містить актуальні і нині думки щодо привласнення російською культурою артефактів культури української, одну із них дозволимо собі ширше зацитувати: «“Практика господаремъ”, писана прекрасною українською мовою на Лемківщині в першій полов. XVIII. віку, являється цікавою пам’яткою як в обсягу українського фольклору, так і письменства, показуючи, що в XVIII. в. в Галичині розуміли вже практичну вагу рідного слова в просвітній справі, чого тепер в XX віці вперто не хочуть признавати панове Яворські! Те саме можна сказати й про старовинні українські пісні та вірші [...], взяті д. Яворським з різних рукописних збірників: для кого і для чого треба д. Яворському подавати український матеріал в шкаралупі російської мови, пускати ці безумовно цікаві розвідки не в “Записках” Наукового Товариства ім. Шевченка, де їм належить безпечне місце, а в якомусь “Вѣстнику Народного Дома”, видаваному з політичною метою в ім’я концепції, що вже безповоротно втратила всяку рацію свого існування» (М. Ж. [Дорошенко Д.]. Вѣстникъ «Народнаго⁶ Дома». 1922. Ч. 151).

Згідно з прикметним обов’язком інформування про вихід чергових чисел чинних видань, «УС» подавало матеріали про їхній зміст. Зокрема, анонсувалися номери, що вийшли з друку, літографованого ілюстрованого місячника **«Український Скиталець»** (Йозефів, 1920–1923) (ЛНМ. 1921. Ч. 18; 1922. Ч. 112, 141). Повідомлялося про відновлення виходу львівського щоденника **«Вперед»** (1911–1913, 1918–1924, 1929, 1931–1935) – органу галицької соціал-демократичної партії, який був «припинений польською владою перед двома місяцями» (ЛНМ. 1921. Ч. 16), та буковинського часопису для вчителів **«Каменярі»** (Чернівці, 1920–1922). Оголошувався зміст чергових

був одним із «заступників» «Діла», виходив у форматі «Діла» 18 лютого – 31 серпня 1922 р.

⁶ Народнаго – так надруковано в «УС».

чисел ілюстрованого часопису для дітей **«Світ Дитини»** (Львів, 1919–1939) (ЛНМ. 1922. Ч. 143, 151), місячника, присвяченого церковним та суспільним справам, **«Нива»** (Львів, 1904–1939) (ЛНМ. 1922. Ч. 151).

Воєнні дії позначилися негативно на видавничій діяльності львівського Наукового товариства імені Шевченка, тож **«УС»** присвятило особливостям виходу **«Записок Наукового Товариства імені Шевченка»** у період 1914–1921 рр. окрему статтю, подавши зміст т. 119–131 (Бібліографія. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. 1922. Ч. 147–148).

Принагідно згадувалися українські видання, що вже перестали виходити, як-от **«Украинско-Български Прѣгледъ»** (Софія, 1919–1920), який випускався «невідомо за чий кошти» щотижнево болгарською мовою і був визначений як «орган Петлюрівський» (Орлов І. Українці в Болгарії (Лист із Варни). 1921. Ч. 56).

У контексті специфіки друку пресових видань віталоя часопис **«Український Вістник»** з нагоди переходу на ротаційний друк від 3 вересня 1921 р. і принагідно зауважувалося, «що ще давніше на ротаційній машині друкувалися Зальцведельський “Шлях”⁷ і наше “Українське Слово”» (Хроніка. 1921. Ч. 66).

Регіональна преса. У блоці повідомлень про пресу підкреслювалася регіональна ознака. Зокрема, містилися дописи про закарпатські часописи, де йшлося про місячник кооперативних спілок Підкарпатської України **«Кооператива»** (1921–1925) – «орган Кооперативного Союзу в Ужгороді» (ЛНМ. 1921. Ч. 38), вітався вихід у світ газети для вчителів **«Народня Школа»** – «органу українського й мадярського вчителства» в Ужгороді та газети **«Культура»** (1921–?) в Мукачеві (ЛНМ. 1921. Ч. 44). Повідомлялося про припинення виходу часопису **«Наука»** (1897–1922), що з'являвся в Ужгороді 22 роки, і його наступника – часопис **«Свобода»** (Ужгород, 1922–1938) під редакцією А. Волошина. Наголошувалося, що під його ж редакцією в регіоні виходить церковний місячник **«Благовістник»** (Ужгород, 1921–1938).

Буковинська преса представлена в реєстрі **«УС»** чотирма часописами. Скупий перелік чернівецької періодики – «орган українського учительства (тричі на місяць)» **«Каменярі»** (Чернівці, 1920–1922) та орган Української соціал-демократичної

⁷ Часопис «Шлях» (Зальцведель, 1919–1920).

партії, тижневик **«Робітник»** (Чернівці, 1921–1923), що виходили вже певний час у Чернівцях, – поповнився новими виданнями: сатирично-гумористичним ілюстрованим місячником **«Щипавка»** (Чернівці, 1921–1922) та літературно-науковим місячником **«Промінь»** (Чернівці, 1921–1923) (Українська преса на Буковині. 1922. Ч. 136). На вихід останнього схвально відгукнувся Д. Дорошенко: «З мізерної преси, що виходила досі на Буковині, можна було довідатися дуже не багато як раз про місцеве життя, – коли не політичне, так хоч економічне та культурне. І ось тільки з нового місячника “Промінь”, що видає в Чернівцях молодь, довідуємось дещо про громадське українське життя на Буковині» (Жученко М. [Дорошенко Д.]. Українське життя на Буковині. 1922. Ч. 144).

Преса підрадянської України. Інформація про українські періодичні видання підрадянської України обмежена дев'ятьма пресодруками. Із посиленням на кореспондента, що повернувся з Києва, «виходять там тепер дві українські щоденні часописи: **“Вістник”**⁸, урядовий орган виконавчого комітету і **“Більшовик”**, орган партійного комітету. Крім цього виходять ще **“Вістник цукрової промисловости”** і українсько-московський місячний журнал **“Комуніст”**» (ЛНМ. 1921. Ч. 28). Описуючи проблеми з друком преси в Наддніпрянській Україні, редакція згадує ще кілька видань: «Паперу на часописі не вистачає, тому беруть, що мають під рукою, починаючи від обгорткового та цукрового, а кінчаючи невикористаними блянками (Красний Путь). Друк часописей забитий: московські **“Ізвестія”** і **“Правда”** ледве можна читати, так само, як і камянецький **“Голос Праці”**. Справжньої друкарської фарби нема, через що треба користуватися сурогатами, чому часописі виходять замазаними, брудними» (Преса й пропаганда. 1921. Ч. 41). У тій же статті згадується єдина україномовна газета: «Преса на Україні майже цілком московська. На чисто українській мові видається в Києві газ. **“Губерніяльні Вісти”**, редактор Євген Касяненко. В Камянці і Винниці видаються часописі мішаною мовою: половина по українськи, половина по московськи» (Там само). Згодом із посиленням на часопис **«Вперед»** було повідомлено про харківський місячник **«Комунарка України»** (Харків, 1920–1934) (Хроніка. 1921. Ч. 58).

Заокеанська преса. Українська преса на американському континенті представлена в **«УС»** повідомленнями про два нью-

⁸ Півжирне накреслення назв часописів у цитатах – наше.

йоркські часописи: місячник **«Базар»** (1920–1923) (ЛНМ. 1921. Ч. 36) і тижневик **«Дніпро»** (1921–1926, 1928–1939) (ЛНМ. 1921. Ч. 49). У блоці реклами пропонувалася передплата на часопис українців у Бразилії **«Праця»** (Прудентополіс, 1912–1917, 1919–1939, продовж.).

Таборова преса. Значна частина преси видавалася в таборах для інтернованих українських вояків на території Польщі та Чехословаччини. Тож до їхньої «життєдіяльності» була прикута постійна увага редакції «УС». В окремих випадках завдяки повідомленням на шпальтах часопису можна простежити перипетії у видаванні таборових періодиків. Так, «УС» зафіксувало діяльність двох часописів у таборах на території Чехословаччини: це – літографований ілюстрований двотижневик **«Український Скиталець»** (1920–1923) у таборі в Ліберці (ЛНМ. 1921. Ч. 7), а згодом у Йозефові (ЛНМ. 1922. Ч. 112, 141) та **«Український Стрілець»** (1920–1921) – «орган Українського стрілецтва на чужині. Видає Пресова Кватира при Укр. Бригаді в Нім. Яблоннім (Чехія)» (Бібліографія. 1921. Ч. 36).

Більше таборових часописів з'являлося у світ на території Польщі, і про 12 таких періодиків повідомлялося в «УС»: в таборі в Александрові – часопис **«Нове Життя»** (1920–1922) та кооперативний журнал **«Зірниця»** (1920–1921); у таборі в Пікуличах – літературний журнал Війська Запорізького **«Запорожець»** (1920–1921) та гумористичний журнал **«Аванс»** (1920–1921); у таборі в Ланьцуті – журнал **«Нова Зоря»** (1920–1921); у Ченстохові гуртком старшин Військового міністерства та генерального штабу видавалися гумористичний журнал **«Колючки»** (1921–1930; Варшава, 1926–1930) та неперіодичний часопис **«Військова Думка»** (1920–1921) (ЛНМ. Українська преса інтернованих у Польщі. 1921. Ч. 21). Із посиланням на александрівське «Нове Життя» анонсувався новий часопис у цьому ж таборі п. н. **«Релігійно-Науковий Вістник»** (1921–1923) – неперіодичний журнал «Братства Св. Покрови» (Нове таборове видання. 1921. Ч. 55; Новий український журнал. 1921. Ч. 78).

Черговим доказом руйнівних ворожнечі та протиборства різних гілок української політичної еміграції стала історія видавання літературно-гумористичного таборового часопису в Каліші **«Око»** (1921), який після виходу 18 чисел перейшов «на видання засобами самих інтернованих, бо “влада” не хотіла

далі піддержувати “контрреволюційний” чи там “гетьманський” орган. Усе вийшло ізза поміщене в “Окові” “Листу Хліборобів-державників” до козаків і Старшин Укр. Армії» (ЛНМ. 1921. Ч. 42). Однак уже невдовзі «УС» повідомило про закриття часопису «Око» (ЛНМ. 1921. Ч. 49).

Недовговічно проіснував ще один таборовий часопис – газета **«Нове Життя»**. У ч. 108 цього органу 6-ї стрілецької дивізії сповіщалося про його «закриття по наказу інспектора військ УНР ген. хор. Удовиченка. Причин не подають, але мабуть за тож саме, що закрили в свій час таборовий журнал “Око” (революційний напрям)» (Бібліографія. Закриття табового часопису «Нове Життя». 1922. Ч. 147). Короткочасною континуацією цього часопису стала одноднівка **«На руїнах»** (1922) в Щипйорно (ЛНМ. 1922. Ч. 151), яка зберегла архітектоніку й рубрикацію свого попередника. Усього вийшло кілька таких нумерованих одноднівок.

Окрім того, «УС» повідомляло про «друковану, великого розміру часопись» **«Залізний Стрілець»** (Каліш, 1921–1922), яка видавалася інтернованими вояками 3-ї стрілецької дивізії тричі на тиждень (ЛНМ. 1921. Ч. 66).

В окремій статті йшлося про літературно-військовий часопис **«Наша Зоря»** (1920–1921), який виходив у таборі в Стрількові⁹. Автор назвав цей часопис «одним з перших справжньо-друкованих табових органів» і, підкресливши тенденційність цього видання (оскільки «цей орган, як і більшість табових, обстоював С. Петлюру, впадаючи иноді в непристойну лайку по адресі його політичних противників»), з упевненістю стверджував: «Це є найбільш серйозне видання з усієї табової преси» (Чоколівський В. Бібліографія. 1922. Ч. 150). Автор наголошував, що «Наша Зоря» стала прикладом для інших часописів й у порівняно короткий час утворилася табова преса, «в якій відбивається життя й настрої інтернованого вояцтва» (Там само).

На шпальтах «УС» йшлося також про часопис **«Економічний Збірник»** (Львів–Тарнув, 1921), присвячений питанням економічного відродження України, який виходив у видавництві «Союз Української державности» при участі «усіх видатних українських економістів» (ЛНМ. 1921. Ч. 80).

⁹ Часопис «Наша Зоря» почав виходити в таборі у Ланьцуті, продовжив свій вихід у Стрількові, куди перенісся табір для інтернованих.

Студентська преса. В «УС» було надруковано шість різнопланових матеріалів про студентську пресу, в яких акцентувалися різні проблеми. Так, у коротких повідомленнях йшлося про студентський сатирично-гумористичний часопис **«Віхоть»**, який почав виходити у Празі (ЛНМ. 1921. Ч. 16), перше число студентського місячника **«Промінь»**, що видавався у Чернівцях (ЛНМ. 1922. Ч. 142), та вихід із друку перших двох чисел за 1922 р. студентського вісника у Львові п. н. **«Поступ»** (ЛНМ. 1922. Ч. 143), ширша стаття інформувала про місячник української академічної молоді **«Молоде Життя»** у Відні (Я. Бібліографія. «Молоде Життя». 1921. Ч. 26). Окрема стаття підсумковувала реалії «живучости» тогочасних студентських журналів, які виходили лише впродовж року: «В 1920/21 шкільному році виходило 5 студентських часописів: У Празі – **«Український Студент»** і **«Віхоть»**; у Відні – **«Молоде Життя»**; у Чернівцях – **«Промінь»** і у Львові **«Поступ»**. Всі вони були місячниками і припинили своє існування на 3 або 4 числі. Рекорд живучости поставив львівський **«Поступ»**, якого вийшло 7 чисел» (Студентські часописи. 1921. Ч. 55). Редакція акцентувала ідеологічне спрямування студентських пресодруків у Відні: «Віденське студентство поділилось на 2 ідейні табори. Органом одного з них є **«Молоде Життя»**, якого 4–5 число появилось на днях. Органом другого є **«Наш Стяг»**, перше число якого вийшло в серпні б. р. На обгортці його намальовано червоного прапора, що мусить символізувати революційний його напрямок» (3 життя українських студентів у Відні. 1921. Ч. 59).

Рекламована преса. Частина інформації про пресу подавалася в рекламних повідомленнях на останній сторінці кожного числа «УС». Рекламний блок містив інформацію про 24 періодичні видання: 14 українських та 10 неукраїнських. Серед чужомовних видань – російські, білоруські, литовське, єврейське і німецьке. Важливо підкреслити, що рекламовані чужомовні періодичні видання були органами незалежних товариств демократичного чи антибільшовицького спрямування і видавалися переважно за межами їхніх держав. Так, рекламовані російські періодики видавалися російськими емігрантами у Берліні, Варшаві, Парижі та Ревелі (Таллінн), білоруські – у Вільні (Вільнюс) та Гродно (тоді – Польща). Єврейське та німецьке видання – у Німеччині.

Серед рекламованих українських часописів – львівський **«Будяк»**, **«Визволення»**, **«Поступ»**, коломийське **«Покуття»**,

станиславівська «Книжка», ужгородський «Народ», варшавська «Українська Трибуна», віденські «Воля», «Український Прапор», «Хліборобська Україна» та «Чорногора», заокеанські – нью-йоркська «Свобода», чиказька «Оса» та бразилійська «Праця». Прикметно, що заохочувальні матеріали до передплати часописів української еміграції супроводжувалися доволі докладними даними про редакторський та авторський колективи, видавництво, змістове наповнення, технічні атрибути видання та цінову складову. Це, безперечно, було заслугою рекламодавців.

«Чужа» преса. Поряд з інформуванням про українські часописи редакція ознайомлювала читачів з вартими уваги чужоземними періодиками. Серед них найбільша увага приділялася російському фаховому лікарському часопису «Врачебное Обозрѣние» під редакцією професора С. Абрамова, видаваному в Берліні. Разом з тим перелік редакційних повідомлень та рекламних матеріалів про російську пресу містить інформацію про берлінські «Голось Росії», «Голос Емигранта» («присвячується огляду життя утікачів з Росії на чужині»), «Грядущая Росія» («орган нової московської конституційно-монархічної партії»), «Русская Книга», «Рускій Инженеръ», празька «Русская Мысль», ревельське «Народное Дѣло». Інформувалося також про нові білоруські пресодруки: тижневик «Беларускія Ведомосьці» (Вільно), «студентську часопись» «Молоде Життя» (Вільно), тижневик «Німан» (Гродно) під редакцією В. Пигулевського. Польські періодичні видання не тішилися особливою увагою редакції, згадано лише два: анонсовано луцький часопис «Głos Wołyński» та 15-й річник місячника «Książka» з додатком «Przewodnik bibliograficzny», що можна пояснити особливим зацікавленням редакції бібліографічними виданнями, яких бракувало в українському пресовому континуумі. Серед занотованих чужоземних пресових видань – дві газети, «призначені для мадярської чи там чеської агітації між Підкарпатськими Українцями: «Ruszinkoi Magyar Hirlap» і «Podkarpatska Rus» (ЛНМ. 1921. Ч. 40).

Нереалізовані проєкти. Упродовж своєї діяльності «УС» анонсувало кілька видань, які, на жаль, світ так і не побачив. На заваді реалізації цих проєктів стала насамперед звична в ті часи нестача коштів. Так, у Ченстохові заповідалися два часописи. Під редакцією Я. Хриistica на початку травня 1921 р. очікувався з

друку тижневик **«Вістник Емігранта»**, присвячений захисту правових, політичних і економічних інтересів української еміграції. Поряд з ним двічі на тиждень мала з'являтися газета **«Громада»** – безпартійний демократичний орган, покликаний «боронити інтересів уряду УНР» (ЛНМ. 1921. Ч. 28). Із посиланням на варшавський часопис «Robotnik» повідомлялося про вихід у скорому часі нового українського тижневика **«Ukrainśka Mysl»** у Кракові, завданням якого було втілення ідеї польсько-українського зближення («Ukrainśka Mysl». 1921. Ч. 27).

Конфіскації, закриття, арешти. Постійними були повідомлення про конфіскації, заборону на вихід, арештування української преси у Східній Галичині. Так, особливу енергійність польської цензури відчули на собі 12 червня 1921 р. одразу три львівські часописи – **«Український Вістник»** (1921), **«Вперед»** і популярний тижневик для українського селянства **«Батьківщина»**, накладі яких були конфісковані (ЛНМ. 1921. Ч. 48). Незабаром польська поліція закрила «Український Вістник», а редакція повідомила передплатників, що замість нього буде надсилати «Батьківщину» (Хроніка. 1921. Ч. 74). Однак уже в наступному числі «УС» повідомляло про закриття львівською дирекцією поліції українського тижневика «Батьківщина» (Закриття «Батьківщини». 1921. Ч. 75). Наступною жертвою репресій польської поліції став громадсько-політичний, економічний та літературний тижневик у Львові **«Визволення»** (Закриття «Визволення». 1921. Ч. 77). Український тижневик **«Покуття»** (1921), який розпочав вихід 19 червня 1921 р. у Коломиї під редакцією Карашкевича, припинив своє існування через заборону польської влади вже у жовтні (ЛНМ. 1921. Ч. 81).

16 жовтня 1921 р. була проведена ревізія в редакції сатирично-гумористичного часопису **«Будяк»** і в помешканні редактора часопису Д. Кренжаловського. «По ревізії відставлено Кренжаловського на поліцію, звідки по переслуханні випущено його вечором на волю» (Ревізія і арештування у Львові. 1921. Ч. 79).

Під постійною загрозою закриття перебував орган Української соціал-демократичної партії – газета **«Вперед»**: «Дирекція львівської поліції пригрозила по раз останній редакцію “Впереду”, що як не перестане тенденційно представляти річі, принижувати польську суспільність і відкликати ворожий настрої зі сторони українського населення, то закриє газету» (Загроза «Впередові». 1921. Ч. 84).

У Варшаві «з багатьох причин, про які говорити зараз і тяжко, і боляче, тимчасово припиняється, як пише в останньому числі редакція цього тижневика», завершив своє існування часопис літератури, політики і суспільного життя **«Син України»**¹⁰(1920–1921) (ЛНМ. 1921. Ч. 48).

У Перемишлі за розпорядженням староства було закрито український тижневик **«Робітничая Газета»** (1919–1921), «який появлявся під редакцією був. соціаліста Жовніра» (Завіщення «Робітничой Газети». 1921. Ч. 85).

Брак коштів спричиняв закриття низки українських пресових видань. Через відсутність чергової субсидії припинилося видавання газети **«Прикарпатская Русь»** (1918–1921) (Хроніка. 1921. Ч. 77). Відсутність фінансування створила загрозу для органу Державного центру УНР на еміграції **«Українська Трибуна»** – «за браком коштів має припинитися зовсім, або виходити 2–3 рази на тиждень в скороченому об'ємі» (ЛНМ. 1921. Ч. 81). У редакції цього часопису 21 лютого 1922 р. польською поліцією «було переведено ревізію та сконфісковано Ч. 10 часопису. Протипольського нічого не знайдено» (Ревізія в редакції «Укр. Трибуна». 1922. Ч. 149).

Волею самих засновників припинив своє існування часопис **«Нова Доба»** (Відень, 1920–1921) – орган Закордонної групи Української комуністичної партії. Редакція часопису пояснювала закриття свого органу у зв'язку із припиненням існування групи (Припинення «Нової Доби». 1921. Ч. 86).

Висновки. Контент-аналіз текстового масиву «УС» за час його виходу у світ надає до диспозиції насамперед інформацію про часописи, які почали виходити у 1919–1922 рр., і переважно в Східній Галичині та в екзилі. Загалом в «УС» опубліковано матеріали про 73 українські часописи та 19 – «чужих». Із розглянутих українських видань шість розпочали свій вихід 1919 р., 16 – у 1920 р., 35 – у 1921 р., шість – у 1922 р.¹¹ Виходили лише один рік (інколи неповний) – 16 часописів. Виходили два і більше років – 32 часописи. Матеріали про пресу подавалися в кількох форматах, друкувалися під постійними рубриками та містили різнопланову бібліографічну інформацію. Крім матеріалів про пресу «облікового» характеру, публікувалися також повідомлен-

¹⁰ Очевидно, часопис був закритий Українською ліквідаційною комісією зі справ полонених і інтернованих.

¹¹ Ця кількість відповідає стану на кінець березня 1922 р., до дня припинення виходу «УС».

ня про цю ж пресу, згруповану за типологічними прикметами, наприклад: регіональна, студентська, таборова. Окремі матеріали містили статистичні дані, інші – давали порівняльну характеристику видань, акцентували їхні особливості і т. п. У «картотеці» українських пресодруків «Українського Слова» міститься також інформація про нереалізовані видавничі проекти. Матеріали про українську пресу в «Українському Слові» зафіксували картину складних реалій її функціонування у 1921–1922 рр.

Література

1. Брайлян Н. Бібліографія української преси на сторінках часопису «Студентський Вістник» (Прага, 1923–1931 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2011. Вип. 1(19). С. 66–75.
2. Брайлян Н. Журнал «Гуртуймося» (Прага; Софія, 1929—1938 рр.) як джерело біографічної інформації. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2012. Вип. 2(20). С. 194–203.
3. Дроздовська О. Преса як джерело вивчення історії українських друкованих ЗМІ (1900–1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2021. Вип. 11(29). С. 142–169. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-8](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-8).
4. Дроздовська О. Часопис “Книгарь” (Київ, 1917–1920 рр.): огляд матеріалів до історії та бібліографії української преси. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2005. Вип. 13. С. 20–32.
5. Сніцарчук Л. Джерела до історії української журналістики у фондах відділу рукописів Національного закладу імені Осолінських. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2019. Вип. 9(27). С. 50–62. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-4](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-4).

References

1. Brailian, N. (2011). Bibliografiiia ukrainiskoi presy na storinkakh chasopysu «Studentskyi Vistnyk» (Praha, 1923–1931 rr.) [Bibliography of the Ukrainian press on the pages of the journal *Studentsky Vistnyk* (Prague, 1923–1931)], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (1(19), 66–75 (in Ukr.).
2. Brailian, N. (2012). Zhurnal «Hurtuimosia» (Praha; Sofiiia, 1929—1938 rr.) yak dzherelo biohrafichnoi informatsii [Magazine *Hurtuimosia* (Prague; Sofia, 1929—1938 yrs) as a source of biographical information], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (2(20), 194–203 (in Ukr.).
3. Drozdovska, O. (2021). Presa yak dzherelo vyvchennia istorii ukrainskykh drukovanykh ZMI (1900–1939 rr.) [The press as a source for studying history of the ukrainian print media (1900–1939s)], *Zbirnyk prats*

Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva, Lviv, (11(29), 142–169 (in Ukr.). DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-8](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-8).

4. Drozdovska, O. (2005). Chasopys “Knyhar” (Kyiv, 1917–1920 rr.): ohliad materialiv do istorii ta bibliohrafiï ukrainiskoi presy [The magazine *Knyhar* (Kyiv, 1917–1920): the reviu of materials to a history and bibliography’s of the Ukrainian press], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, Lviv, (13), 20–32 (in Ukr.).

5. Snitsarchuk, L. (2019). Dzherela do istorii ukrainiskoi zhurnalistyky u fondakh viddilu rukopysiv Natsionalnoho zakladu imeni Ossolinskykh [Sources to the history of Ukrainian journalism in the Manuscripts Department of Ossolinski National Institute], *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, (9(27), 50–62 (in Ukr.). DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-4](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-4).

Nadiia Kulesha

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Fellow
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

BIBLIOGRAPHY OF THE UKRAINIAN PRESS IN «UKRAINSKE SLOVO» NEWSPAPER (BERLIN, 1921–1922)

A qualitative and quantitative content analysis of the magazine «Ukrainske Slovo» (Berlin, 1921–1922) was conducted while studying an issue of the Ukrainian press bibliography. Information about contemporary press publications was highlighted. The typological models of submitting materials to the press based on the structural features of the magazine’s content have been clarified. The information about the mentioned press in the studied textual content was analyzed and characterized. Materials in press publications are systematized according to target audience, readership, language, nationality, and party or group affiliation. A statistical summary of the information about press publications noted in the «Ukrainske Slovo» was carried out in various aspects: a quantitative assessment of the press publications noted in the journal; the duration of their output; and the numerical characteristics of the periodicals recorded in the studied text array that started in the considered period. The materials concerning the mentioned foreign press have been singled out and analyzed. The need for a bibliography of press publications and the importance of gathering information about them for the study of press history are emphasized.

Keywords: «Ukrainske Slovo» (Berlin, 1921–1922), press, content analysis, bibliography, systematization, statistics.